

Digital teknik på lika villkor En reglering för socialtjänsten och verksamhet enligt LSS

Diarienummer: S2025/00778

Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) översänder härmed synpunkter på betänkandet av utredningen om digital teknik i socialtjänsten (SOU 2025:39). Nka arbetar sedan 2008 på uppdrag av Socialdepartementet via Socialstyrelsen som ett nationellt kunskapscentrum för anhörigfrågor. Nka:s uppdrag är att vara ett expertstöd till kommuner, regioner och enskilda utförare för att stödja utvecklingen och införande av anhörigstöd. I Nka:s uppdrag ingår att vara en länk mellan praktik och forskning, utveckla, utvärdera och sprida metoder och verktyg för anhörigstöd och vara en nordisk och internationell kontaktpunkt inom området.

I föreliggande remissvar används begreppet *anhöriga* för den som ger vård, hjälp och stöd till en närstående. En anhörig kan vara make/maka/partner, syskon, barn, förälder, granne, kollega eller vän eller annan person som står personen som får vård, hjälp och stöd nära.

Övergripande kommentarer

För personer med nedsatt beslutsförmåga är anhöriga ofta avgörande för stöd, trygghet, kontinuitet, och för att vardagen ska fungera. Tillgång till digital teknik för den enskilde påverkar i allra högsta grad anhöriga. Nka menar att det finns stor potential i nuvarande och kommande digital teknik för att utgöra ett stöd för anhöriga, liksom ett stöd till den enskilde. Nka understryker samtidigt att insatser med digital teknik måste bedömas kritiskt utifrån de behov och fördelar som finns för personer med nedsatt beslutsförmåga. Anhörigas perspektiv bör alltid vägas in i denna bedömning.

I nuvarande förslag så avses främst digital teknik för distansmonitorering där kommunerna är huvudmän. För en mer jämlik användning av teknik skulle det vara välkommet om det också lyftes fram hur socialtjänsten och LSS-verksamheterna kunde erbjuda stöd i användning av teknik som främjar sociala kontakter, exempelvis spel, sociala medier och liknande. Personer med nedsatt beslutsförmåga behöver stöd i att interagera och aktivt ta del av utbudet online, och samtidigt skyddas från risker med integritetsintrång, bedrägeri och liknande. Online-spel kan erbjuda yngre personer möjlighet till social interaktion och engagerande aktiviteter. Samtidigt kan det innebära en avlastning för anhöriga, då vetskapen om att den yngre närstående har en engagerad och strukturerad fritidsaktivitet kan skapa trygghet och minska oron för social isolering och brist på stimulans. Även för anhöriga till äldre kan engagerande digitala aktiviteter innebära avlastning.

Kommentarer på utredningens förslag och bedömningar

8.3 Fler ska få tillgång till insatser med digital teknik

Nka instämmer i utredningens bedömning och i den övergripande utgångspunkten att digital teknik kan öka tillgänglighet, kvalitet och delaktighet när den införs ansvarsfullt. Nka delar analysen av de styrkor och svagheter som anförs generellt med digital teknik och att införandet alltid bör ske med beaktande av dessa risker och nackdelar. Nka vill särskilt understryka att bedömningen av potentiella vinster, samt risk-nyttabedömning konsekvent behöver omfatta anhöriga, i linje med Nationella anhörigstrategin¹. Det innebär att:

- Anhörigas insatser ska vara frivilliga. Digitala lösningar får inte förutsätta att anhöriga finns till hands och tar över samordning eller administration.
- Tekniken ska möjliggöra anhörigas delaktighet där den enskilde samtycker, och förbättra tillgången till begriplig information.
- Åtkomst för anhöriga ska ske via säkra och reglerade ombudsfunktioner, i enlighet med gällande sekretess- och samtyckesregler.

8.4.3 Alla insatser bör omfattas av ett förtydligat lagstöd.

Det ska anges i SoL och LSS att digital teknik får användas när insatser utförs enligt respektive lag (s.232).

Nka tillstyrker utredningens förslag om en teknikneutral reglering. Nka bedömer att detta kommer att stärka socialtjänstens möjlighet att använda teknik som finns idag, samt underlätta införandet av ny, mer ändamålsenlig teknik. Utredningen lyfter konsumentprodukter, som idag redan används av många anhöriga för att hålla kontakt med närstående, inkludera närstående i familjens aktiviteter, och för gemensamma aktiviteter och påminnelser, för att nämna några exempel. Nka anser att det behövs fortsatt arbete för att underlätta för samverkan mellan anhöriga och personal. Idag är det två parallella spår, där konsumentprodukter hanteras av anhöriga, medan teknik från kommun och region inte inkluderar anhöriga, mer än i enstaka projektmiljöer. Samverkan kunde potentiellt underlättas och utvecklas genom nyttjandet av digital teknik, men lagstiftningen och uppdelningen av ansvar kopplat till olika huvudmannaskap försvårar detta.

8.6.1 Gällande rätt är tillräcklig för att digital teknik ska användas ändamålsenligt

Nka instämmer delvis i utredningens bedömning att de grundläggande principerna för SoL och LSS är tillräckliga för att möjliggöra en ändamålsenlig användning av digital teknik, under förutsättning att de tillämpas enligt lagstiftningens intentioner. Som tidigare påpekats är det centralt att principerna i Nationella anhörigstrategin beaktas, se punkt 8.3. Mot denna bakgrund bedömer Nka att befintlig lagstiftning är fullt tillräcklig om den tillämpas fullt ut.

8.7.3 Ett krav på samtycke till personuppgiftsbehandling ska gälla

Den personuppgiftsansvarige får endast behandla personuppgifter för monitorering, sensorering eller positionering om den som får insatsen med digital teknik samtycker till behandlingen. Om behandlingen omfattar personuppgifter som avser en närstående som stadigvarande sammanbor med den som får insatsen, ska även den närstående samtycka till behandlingen (s.265).

Nka välkomnar förslaget att anhöriga som stadigvarande sammanbor ska ge samtycke vid monitorering, sensorering eller positionering. Detta ligger i linje med anhörigstrategins principer om frivillighet, delaktighet och informerat samtycke. För att lämna informerat samtycke behöver det

¹ Socialdepartementet (2022) Nationell anhörigstrategi – inom hälso- och sjukvård och omsorg. S2022/02134 Stockholm: Regeringskansliet. Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/departementsserien-och-promemorior/2022/04/nationell-anhorigstrategi---inom-halso--och-sjukvard-och-omsorg/>

finnas riktlinjer om tydlig, begriplig och målgruppsanpassad information inklusive ändamål, nytta, risker, dataflöden, lagringstid och hur samtycke kan återkallas. Det behöver också finnas krav på att likvärdiga, genomförbara alternativ till digital monitorering, sensorering eller positionering erbjuds och dokumenteras innan samtycke inhämtas, så att valet inte blir en formalitet utan ett faktiskt alternativ. Regelbunden omprövning av samtycke bör vara obligatoriskt vid förändrade förutsättningar och vid större uppdateringar av teknik eller ändamål.

9.2.1 Barnets beslutskompetens ska tas tillvara genom tillämpning av befintlig reglering i SoL och LSS

Nka tillstyrker utredningens bedömning, med samma motivation som ovan, att befintlig lagstiftning är tillräcklig under förutsättning att den tillämpas enligt lagens intention.

9.3.4 Om barnet inte kan samtycka krävs samtycke från barnets vårdnadshavare

Om barnet inte kan lämna ett sådant samtycke som krävs enligt den föreslagna bestämmelsen i 9 § SoLPUL, är det barnets vårdnadshavare som ska samtycka till behandlingen av personuppgifter. Det finns inga framträdande skyddsskäl som motiverar en inskränkning av vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter (s.305).

Nka tillstyrker förslaget, med motivationen att anhöriga (vårdnadshavare) ofta har en avgörande roll för barnets vardagliga behov, och deras kunskaper om barnet bör vara avgörande, givet att det inte är uppenbart olämpligt.

10.3 Vad en reglering om användning av digital teknik vid nedsatt beslutsförmåga bör ta sikte på

En reglering om nedsatt beslutsförmåga vid användning av digital teknik bör ta sikte på de situationer då ett särskilt samtycke krävs för användningen av digital teknik som har funktioner som möjliggör monitorering, sensorering eller positionering (s.320).

Nka tillstyrker förslaget då det ligger i linje med rådande och förväntad utveckling inom e-hälsa och AI, där funktioner för kontinuerlig datainsamling och distansövervakning blir alltmer integrerade i välfärdstekniken².

Vår bedömning är att det inte går att förlita sig på att anhöriga och närstående kan samtycka i den enskildes ställe (s.323).

Nka delar inte den generella slutsatsen att det inte går att förlita sig på anhöriga eller närståendes samtycke. I många situationer fungerar anhöriga väl som stöd- och beslutsföreträdare (formellt eller informellt), under förutsättning att rättssäkerhet, intressekonflikter, dokumentation och uppföljning hanteras. I de fall det finns en etablerad, nära relation och kännedom om den enskildes värderingar (exempelvis dokumenterat i framtidsfullmakt) behöver anhörigas kunskap synliggöras och tillmätas tyngd. Det är värt att notera att mer än 80% av all vård och omsorg ges av anhöriga, och den Europeiska strategin för vård och omsorg (2022) understryker vikten av att erkänna och stödja anhöriga givet deras avgörande roll för vård och omsorg³. Mot den bakgrunden menar Nka att ovanstående skrivelse riskerar att marginalisera anhöriga, vilket vore en olycklig utveckling när samverkan och partnerskap med anhöriga istället behöver stärkas.

² Milella F, Bandini S. Fostering Artificial Intelligence-based supports for informal caregivers: a systematic review of the literature. *Intelligenza Artificiale*. 2024;18(1):67-87. doi:[10.3233/IA-240028](https://doi.org/10.3233/IA-240028)

³ Eurocarers. (2024). *A Fair Deal for Carers: Principles for employing informal carers* (Position Paper). Brussels, Belgium: Eurocarers. Retrieved from <https://eurocarers.org/wp-content/uploads/2024/10/Eurocarers-Fair-deal-for-carers.pdf>

10.4 Hur ska en reglering om användning av digital teknik vid nedsatt beslutsförmåga utformas?

Vårt förslag: Om en person som har fyllt 18 år inte endast tillfälligt saknar förmåga att lämna samtycke till personuppgiftsbehandling för monitorering, sensorering eller positionering, får den personuppgiftsansvarige behandla personuppgifter om

- 1. den enskildes inställning till behandlingen av personuppgifter så långt som möjligt har klarlagts, och*
- 2. det inte finns anledning att anta att den enskilde skulle ha motsatt sig behandlingen av personuppgifterna (s.325).*

Nka anser att förslaget i huvudsak är ändamålsenligt men behöver kompletteras för att säkerställa att den enskildes vilja klarläggs på ett rättssäkert sätt och i linje med Nationella anhörigstrategins princip om delaktighet för anhöriga. I informationsinsamlingen som föreslås så positioneras anhöriga i en mycket perifer roll. Utredningen skriver att *informationsinhämtning till exempel kan ske genom att information hämtas från närstående (s. 327)*, och närstående likställs med legala ställföreträdande eller personal. Men anhöriga har ofta haft en nära relation till personen under stor del av dennes liv (hela livet vid exemplet föräldrar till barn med funktionsnedsättningar), till skillnad från personal.

Nka föreslår att anhörigas kunskaper om den enskildes värderingar och tidigare uttryckta preferenser bör tillmätas avsevärt större vikt än vad utredningen föreslår. Informationsinhämtning från anhöriga bör göras obligatorisk när sådana finns och det inte är uppenbart olämpligt. Uppgifter från anhöriga om den enskildes inställning bör dokumenteras strukturerat och vägas in med tydlig motivering. Genom tydlig dokumentationsplikt, intressekonfliktscreening, och omprövning kan risker med anhöriguppgifter hanteras utan att utestänga en central kunskapskälla om den enskildes vilja.

Regleringen om nedsatt beslutsförmåga ska även omfatta närstående som sammanbor med den som får insatsen (s.328).

Nka tillstyrker förslaget och ställer sig mycket positiva till att integritetshöjande samtycke även ska omfatta anhörig som stadigvarande sammanbor med den enskilde. Om anhörig bedöms ha nedsatt beslutsförmåga gäller, i likhet med ovan, att kunskap om inställningen till övervakning i egna hemmet bör inhämtas från andra anhöriga, i den mån sådana finns och det inte framstår som uppenbart olämpligt.

10.5 Den som ska bedöma om en person har nedsatt beslutsförmåga behöver ha tillräcklig kompetens

Nka tillstyrker förslaget att den som handlägger ansökan kan göra bedömningen om nedsatt beslutsförmåga. Utredningen skriver att kraven på att verksamheten ska ha personal med tillräcklig kompetens inte alltid uppfylls i praktiken, och Nka vill lyfta att detta också har direkta konsekvenser för anhöriga. Kompetensbrist hos ledning och personal innebär ökad oro och mer belastning på anhöriga. En ökad satsning på utbildning och uppföljning av kvalitén av vård och omsorg är av stor vikt för anhöriga.

Liksom i ovanstående stycke vill Nka även här påpeka att utredningens skrivning inte tar anhörigas kunskaper om sin närstående i tillräckligt stort beaktande. Utredningen understryker främst att personalen som arbetar nära den enskilde ska kunna göra bedömningen, eller att bedömningen ska ske i samråd med personal. Givet föreliggande läge i vården idag, med stor personalomsättning och där vård och omsorg ofta är en genomgångsverksamhet, så behöver anhörigas kunskap tydliggöras och ett strukturerat partnerskap mellan anhöriga, personal och handläggare etableras.

Slutligen vill Nka understryka behovet av systematisk uppföljning av insatser med digital teknik – också ur ett anhörigperspektiv. Uppföljningen bör klargöra om insatsen faktiskt har utgjort ett stöd för anhöriga och bidragit till ökat välbefinnande, eller om den oavsiktligt har ökat den närståendes beroende av anhörigas stöd och insatser.

I utformandet av detta remissvar har Linnéa Aldman, utredare/möjliggörare, Mona Pihl, praktiker/möjliggörare, Maria Ahlqvist, praktiker/möjliggörare och Lennart Magnusson, seniorrådgivare och docent i samverkan med undertecknade deltagit.

För Nationellt kompetenscentrum anhöriga

Kalmar dag som ovan

Maria Nilsson
Tf. verksamhetschef, forskare
maria.y.nilsson@lnu.se
Tel: +46 470 76 74 05

Elizabeth Hanson
FoU-ledare, professor
elizabeth.hanson@lnu.se
Tel: +46 480 41 80 22